Els marges de la moral

Els marges de la moral

Una mirada ètica a l'educació

Joan-Carles Mèlich, Agnès Boixader (coord.),
Montserrat Alguacil, Jordi Canelles, Montserrat Fons, Jordi Llovet, Juli Palou, Concepció Poch, Anna Segura, Anna Vicente

GRAÓ

MICRO-MACRO
REFERÈNCIES 12

Col·lecció Micro-Macro Referències
Sèrie Educació per a la ciutadania /Temes transversals

© Joan-Carles Mèlich Sangrà, Agnès Boixader Corominas (coord.),
Montserrat Alguacil de Nicolás, Jordi Canelles Torres, Montserrat Fons Esteve,
Jordi Llovet Pomar, Juli Palou Sangrà, Concepció Poch Avellan, Anna Segura Segura,
Anna Vicente i Farran

© d'aquesta edició: Editorial GRAÓ, d'IRIF, SL
C/ Hurtado, 29. 08022 Barcelona
www.grao.com
© de la traducció al català: Susanna Esquerdo

1a edició: juliol 2010
ISBN: 978-84-7827-925-8
DL: B-19.460-2010

Disseny: Maria Tortajada Carenys
Impressió: Imprimeix

Resten rigorosament prohibits i estaran sotmesos a les sancions establertes a les lleis, la reproducció o l'emmagatzematge total o parcial de la present publicació, incloent-hi el disseny de la portada, així com la transmissió d'aquesta per qualsevol mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació o bé de fotocòpia, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*. Si necessita fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra, adreci's a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, *www.cedro.org*).

Jo no crec en el bé,
crec en la bondat.
(Vasili Grossman, *Vida i destí*, p. 25)

Índex

Pròleg, Francesc Torralba **9**

Presentació, Agnès Boixader **15**

1. La transmissió del saber, Jordi Llovet **21**

2. La zona d'ombres de la moral, Joan-Carles Mèlich **37**
Pòrtic 37
Les «lleis no escrites» 40
Un temps de crisi moral 44
L'àmbit íntim 47
Teló: una pedagogia del testimoni 57
Referències bibliogràfiques 59

3. Responsabilitat i llibertat, Montserrat Alguacil, Jordi Canelles **63**
La pregunta, una necessitat 63
La responsabilitat com a eix central de l'acte educatiu 66
I la llibertat? 74
Referències bibliogràfiques 79
Filmografia 79

4. L'acollida i la compassió: acompanyar l'altre, Anna Vicente, Concepció Poch **81**
La vulnerabilitat i l'acollida 82
El dolor, el patiment i la compassió 86
Què és, i no és, la compassió? 87
L'escola com a espai d'acollida 92
I què passa a l'aula? 95
Es pot educar la compassió? 97
Referències bibliogràfiques 99
Filmografia 100

5. La memòria de l'altre: record i oblit, Agnès Boixader, Juli Palou **101**
Dialogar amb el passat per construir el futur 102
Narrar per no perdre's en l'anonimat 104
El que no s'ha d'oblidar 107
Oblit, memòria i història 111
De la memòria al futur 113
El que és humà i el que és inhumà estan barrejats 115
Referències bibliogràfiques 117
Filmografia 118

6. La mirada de l'altre: circumstància i interpretació, Montserrat Fons, Anna Segura **119**
Un mateix escenari, una mateixa obra, diverses interpretacions 119
El llenguatge dels valors ètics 122
Cap a un replantejament del llenguatge en l'educació 124
La mirada de l'altre 128
Referències bibliogràfiques 129
Filmografia 130

Bibliografia **131**

Bibliografia comentada **139**

Agraïments, Agnès Boixader **147**

Pròleg

Francesc Torralba

El que és propi d'un pròleg és preparar la recepció d'una paraula, d'aquella que, per la densitat i la fondària que té, paga la pena d'escoltar. En sentit estricte, *pròleg* és el que hi ha abans de la paraula, l'avantsala, el que en fa possible la recepció. No anticipa la paraula que vindrà, ja que això seria ja trair-la, però ha de donar motius per captivar l'atenció de l'ànima i posar-la en disposició d'escolta. Per preparar aquest terreny cal buidar-la de tot el que n'entorpeix la permeabilitat, depurar-la d'aquesta constel·lació de prejudicis, preconcepcions i tota mena d'impureses que, com una muralla, mantenen el lector allunyat del text.

La lectura és, com assenyala Pierre Hadot seguint els estoics, un exercici espiritual, una ocasió per explorar el que transcendeix la mirada superficial, però només quan el lector s'allibera del seu propi món, d'aquell núvol de preocupacions i de pensaments que l'acompanyen de manera permanent, per abstraure's en el text, es dóna l'ocasió propícia. Llavors, i només llavors, el text parla –fins i tot crida–; es produeix l'enigmàtica trobada entre l'autor i el lector, aquella afinitat d'ànimes, per dir-ho a la manera de Goethe, que transcendeix l'espai i temps i que converteix la lectura en una aventura inigualable.

Un llibre és sempre un regal, un do que, quan l'ànima el rep atentament i amb cura pot arribar a ser el millor nutrient de tots. Aquest llibre, en particular, no és tan sols un pretext per pensar a fons l'acció educativa i els seus principals actors, sinó la mateixa condició humana i com de fonamental és la transmissió de saber i la pràctica educativa en el procés de la civilització.

Aquest llibre conté una intel·ligent apologia de les humanitats, de la filosofia, de l'ètica, de l'educació en el sentit clàssic del terme, concebuda com aquesta trobada cara a cara entre mestre i deixeble. No pretén ser políticament correcte, ni sumar-se a l'última moda educativa. En aquest llibre, professors de provada, dilatada i reconeguda experiència a les aules, donen compte del seu testimoni, narren la seva manera d'entendre la pràctica educativa, com una trobada ètica, fonamentada en el respecte i en el desig de veritat. Conceben la lliçó com un acte únic i irrepetible, com un instant que obre experiències de fecunditat tant en el mestre com en el deixeble.

Més enllà del soroll exterior i del vergonyós debat sobre la universitat i el seu encaix en el marc superior europeu, aquest llibre permet connectar amb les fonts essencials de l'educació, con allò que és irrenunciable en l'educar, més enllà de tot temps i de tot espai. Suggeridor i atrevit, aquest assaig breu serà molt útil als qui pensen l'educació com una interpel·lació, com un procés que té com a finalitat despertar consciències, fer pensar, propiciar aquella trobada enigmàtica de cadascú amb el fons del seu ésser.

Llegint-lo atentament, recordava dos fragments de Søren Kierkegaard que em semblen una bona antesala per iniciar-se en la lectura d'aquest assaig. En el seu bell però lacònic assaig titulat deliberadament *Migajas filosóficas o un poco de filosofía* (1844), el pensador danès, partint de la maièutica socràtica, aprofundeix en la relació entre el mestre i el deixeble i en com l'educació no és un procés unidireccional, sinó bidireccional, que transforma els dos actors. «El deixeble és l'ocasió perquè el mestre es comprengui a si mateix. El mestre és l'ocasió perquè el deixeble es comprengui a si mateix».[1] (Trad. de l'Ed.)

1. S. KIERKEGAARD (2004), *Migajas filosóficas o un poco de filosofía*, Madrid, Trotta, p. 40.

En efecte, el deixeble no és un subjecte passiu, una espècie de recipient neutre, aliè al fet de pensar i sentir. Quan el mestre exposa el que ha après amb els anys, quan narra les seves vivències, les seves petites certeses, en definitiva, el que s'aprèn i el que s'ha patit al llarg del seu periple vital, es troba amb un ésser humà, i aquest és, paradoxalment, una ocasió perquè ell es comprengui a si mateix, perquè pugui mesurar, a través de les seves interrogacions, el que realment sap, per aprofundir en les pròpies conviccions.

La presència de l'altre és una ocasió per aprofundir en el propi jo. Tot mestre és capaç de reconèixer com els deixebles l'han transformat al llarg de la seva tasca educativa, com les seves preguntes, els seus comentaris, les seves aportacions, han estat decisives per tenir una imatge més apropiada d'ell mateix. Quan no se censuren les preguntes impertinents, quan l'altre pot expressar-se lliurement, amb el cor a la mà, ens adonem de la ignorància monumental que ens ofega. Llavors, el mestre adopta novament la forma de deixeble i en adoptar aquesta forma es converteix, paradoxalment, en un veritable mestre.

Però no tan sols això. El mestre –el bon mestre– és també una ocasió perquè el deixeble es comprengui a si mateix, perquè vagi a fons i transcendeixi les imatges i els tòpics que té sobre ell mateix i s'adoni d'aquella triple distinció que feia Arthur Schopenhauer entre el que som, el que tenim i el que representem.

L'objectiu no consisteix en el fet que sàpiga coses, que acumuli com més dades millor en la seva memòria. El deixeble no és una psiquemàquina i el mestre no és una font d'informació. L'educació no és únicament transmissió d'informació, comunicació de sabers. És, abans que res, un procés de naixement, gairebé un part, per utilitzar la imatge socràtica. El mestre té com a fi despertar el deixeble, ajudar-lo a descobrir el seu ordre de necessitats i de possibilitats, perquè tot

ésser humà, com afirma el filòsof danès en *La malaltia mortal* (1849) és síntesi de necessitat i de possibilitat.

El deixeble, lluny de ser algú a qui adoctrinar o manipular, és un ésser humà que ha de ser respectat com a tal i que està cridat a descobrir la seva pròpia riquesa interior i el talent que hi ha en ell. El bon mestre no té com a finalitat exhibir els seus sempre escassos coneixements a l'auditori, ni, molt menys, convèncer els deixebles de la seva ideologia. La seva finalitat és desvetllar-los la consciència, potenciar-los al màxim nivell la llibertat responsable i suscitar-los el desig de veritat, de la que és més enllà dels cercles polítics i religiosos de torn. Conclou Kierkegaard:

> *El mestre pot convertir-se en ocasió perquè aquell recordi que és la no-veritat. Però amb aquest convenciment el deixeble estarà més exclòs de la veritat que quan ignorava que era la no-veritat. D'aquesta manera, despertant-li el record, el mestre empeny el deixeble lluny de si, encara que el deixeble, entrant dins de si mateix, no descobreixi que abans sabia la veritat, sinó que descobreix la seva no-veritat. A aquest acte-de-consciència s'aplica el lema socràtic: el mestre és només l'ocasió, sigui quin sigui, fins i tot si fos un Déu, ja que la pròpia no-veritat únicament puc descobrir-la per mi mateix i, només en descobrir-la jo, queda descoberta, encara que tot el món ho sabés.*[2] (Trad. de l'Ed.)

La humilitat és la virtut fonamental del mestre. Consisteix a reconèixer que no s'és la veritat. S'aspira a conèixer-la, però no es posseeix com un bé tangible, com si fos una propietat. El bon mestre és capaç de posar entre parèntesis les suposades veritats que el deixeble creu que té, li obre l'horitzó d'una ve-

2. S. KIERKEGAARD (2004), *Migajas filosóficas o un poco de filosofía*, Madrid, Trotta, p. 31.

ritat més gran, però, també, té la capacitat de viure elàsticament les seves conviccions, assumint la finitud consubstancial que el caracteritza.

El lector té a les mans un gran llibre. És el fruit madur d'un llarg procés educatiu. No s'improvisen les idees que s'hi expressen. Tant per la vàlua dels seus autors, com per les seves aportacions lúcides, aquest assaig hauria de ser una lectura de referència per a futurs mestres i pedagogs.